3. Іншин М. І., Щербина В. І. Трудове право України та зарубіжних країн : Академічний курс. Загальна та Особлива частина. Харків : Колегіум, 2017. С. 205.
4. Козаченко В. М. Революційна правосвідомість: темпоральні виміри. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 44-48.
5. Петражицький Л. Й. Теорія права та теорія держави в зв'язку з теорією моралі. 2-ге вид., допов. і перероб. част. 2. Санкт-Петербург : Типографія М. Меркушева. 1910. С. 237.
6. Прокопенко В. І. Трудове право: курс лекцій : для студентів юрид. вузів та факультетів. Київ : Вентурі, 1996. С. 22.
7. Щербина В. І. Функції трудового права : автореф. дис. … канд. юр. наук. Харків, 2009. С. 19.

Kupina L. Varieties of social efficiency of labor law norms.

The article examines one of the types of efficiency of labor law norms social efficiency.

Varieties and factors of social efficiency of labor law norms are researched,which in their totality,when applying labor law norms,give grounds to separate social efficiency from legal.

Keywords: *social efficiency, labor law norms, application of labor law norms, factors of social efficiency, types of social efficiency, legal efficiency, efficiency of labor law norms.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.137.5 (477)

Жмур Ю. М., Грицан В. П.

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті авторами висвітлюються історичні аспекти кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх.

Метою статті є дослідження стану розвитку інституту кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх. Об'єкт дослідження суспільні відносини між державою і неповнолітніми, які вчинили злочини. Предметом дослідження-кримінальна відповідальність неповнолітніх. Автори дослідили історичні передумови кримінальної відповідальності неповнолітніх від, найдавніших часів, включно, до часів сьогодення. Також в статті висвітлено особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх за законодавством країн колишнього СРСР.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, покарання, неповнолітній, інститут кримінальної відповідальності.*

Забезпечення прав і свобод дитини є тим критерієм, за яким оцінюється рівень гуманістичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому. Це твердження стосується і неповнолітніх, які вступили у конфлікт з кримінальним законом, тобто вчинили злочин. На міжнародному та загальноєвропейському рівні неповнолітніх вже давно визнано специфічною групою суб'єктів ювенального кримінального права. Цей статус зумовлює необхідність широкого застосування заходів громадського та соціального впливу, виховання, реабілітації, а також остаточного скасування практики застосування до неповнолітніх певних найбільш суворих видів покарань [1, с. 5].

Кримінальна відповідальність-це обов'язок особи (зокрема й неповнолітнього) дати звіт про свої дії уповноваженим на те державним органам (дізнання, прокуратури, суду…тощо), а також перетерпіти певні обмеження в правах та свободах, страждання,

відчути примусову дію кримінального закону. Певну частину кримінальної відповідальності займає кримінальне покарання винної особи. Кримінальне покарання можуть нести, як дорослі фізичні осудні, так і неповнолітні осудні особи. До кримінальної відповідальності щодо неповнолітніх осіб потрібно підходити досить обережно.

Наука кримінального права являє собою частину юридичної науки і містить систему теоретичних поглядів, ідей, уявлень про злочин і покарання. На її розвиток значний вплив здійснюють правотворча і правозастосовча діяльність. Водночас, більшість із визнаних положень вітчизняного кримінального права не стали б такими без впливу на нього правових теорій, що переважали у суспільстві в різні періоди історії. Підтверджує це судження еволюція вчень про осудність і неосудність [2, с. 9].

Правовий статус дитини регулюється різними міжнародними актами, а саме: Загальна декларація прав людини (1948), Декларація прав дитини (1959), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Конвенція про права дитини (1989), Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (1975), Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх, Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила). Проте проблема злочинності і покарання неповнолітніх продовжує бути недостатньо висвітленою і допрацьованою. Автор даного дослідження зосереджує свою увагу саме на історії розвитку інституту осудності відносно неповнолітніх осіб.

Варто зазначити, що значна кількість українських вчених здійснила певний науковий внесок в теорію кримінального права щодо особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: П. П. Андрушко, А. М. Бабенко, Ю. В. Баулін, А. С. Беніцький, П. С. Берзін, А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, В. М. Бурдін, А. А. Вознюк, Т. О. Гончар, О. П. Горох, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. О Дудоров, О. О. Житний, М. В. Карчевський, О. О. Книженко, В. В. Кондратішина, В. Я. Конопельський, М. Й. Коржанський, Н. М. Крестовська, В. М. Куц, Т. Є. Леоненко, О. М. Литвинов, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Меркулова, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Є. С. Назимко, Л. М. Палюх, М. І. Панов, А. О. Пінаєв, Є. О. Письменський, Ю. А. Пономаренко, М. В. Романов, О. П. Рябчинська, С. В. Сахнюк, А. Х. Степанюк, Є. Л. Стрельцов, А. А. Стрижевська, В. О. Туляков, В. І. Тютюгін, В. В. Устименко, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, С. В. Черкасов, С. Д. Шапченко, О. І. Шинальський, С. М. Школа, І. С. Яковець, Л. В. Яковлєв, А. О. Яровий, С. С. Яценко О.С.Яцун та іншими фахівцями. Інститут покарання неповнолітніх серед зарубіжних вчених: Антонія Зізак, Габрієль Чампен, Марк Ліпсей, Седрік Фуссар та багато інших. Хоча ці автори зробили великі внески в теорію кримінального права, зокрема, щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх, проте є ще багато питань, які потребують, на нашу думку, уточнень.

Метою статті є дослідження стану розвитку інституту кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини між державою та неповнолітніми, які вчинили злочин.

Предмет дослідження –кримінальна відповідальність неповнолітніх.

Ще в Стародавньому Римі, правова система якого є основою для всіх європейських країн, розрізняли три вікових періоди:

1) діти до 7 років, або ще їх називали Infantes (неосудні);

2) від 7-14 для хлопчиків і від 7-12 для дівчаток (умовно осудні), проте за таких умов кожного разу в окремому випадку суд вирішував питання про здатність дитини до усвідомлення вчинення злочину;

3) до 18-25 років. Це вже осудні особи, проте покарання, яке до них застосовувалось, було значно менше ніж до осіб, яким виповнилось 25 років.

В стародавні часи існувало розуміння того, що кожний віковий період характеризувався своїми певними особливостями і віковими змінами. Саме специфіка віку дитини є головним чинником життя дитини, зокрема, саме вік впливає на вчинки дитини, а також на вчинення нею злочинів і усвідомлення чи неусвідомлення своїх вчинків.

Україна має багатий історичний досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності неповнолітніх. На різних історичних етапах по-різному вирішували питання не тільки про вік, з якого розпочиналась кримінальна відповідальність, а й про заходи, які застосовувались до неповнолітніх злочинців. Зокрема, українському кримінальному законодавству радянського періоду відомо встановлення досить низьких вікових меж настання кримінальної відповідальності. Взагалі в післяреволюційний період сфера кримінально-правового впливу зазнавала значних змін, особливо стосовно кримінальної відповідальності неповнолітніх. Це було пов'язано, зокрема, з тим, що на території України поряд з нормативно-правовими актами, які видавались українською владою, діяли також нормативно-правові акти РРФСР [3, с. 8].

Першим декретом радянської влади про кримінальну відповідальність неповнолітніх був декрет РНК від 14 січня 1918 р. "Про комісії для неповнолітніх", в якому зазначалось, що суди та тюремне ув'язнення для неповнолітніх скасовуються, а неповнолітніми вважались особи, які на момент учинення суспільно небезпечного діяння не досягнули сімнадцяти років. Такі справи були підвідомчі комісіям про неповнолітніх [4, с. 21].

Далі був декрет ВЦВК від 7 березня 1918 р. № 2 "Про суд". Це положення підтверджувало в ст.17, що суди та тюремне ув'язнення для неповнолітніх скасовуються, і такі справи підлягають розгляду комісією про неповнолітніх. То ж перші декрети радянської влади взагалі ставили неповнолітніх поза покаранням, визнаючи щодо них лише заходи медико-педагогічного впливу.

Уже керівні начала з кримінального права РРФСР від 12 грудня 1919 р., які без змін були введені на територію України постановою колегії від 4 серпня 1920 р., в п. 13 передбачали, що особи віком до 14 років не підлягали суду та покаранню. До таких осіб могли застосовувати тільки виховні заходи, але вже до неповнолітніх віком від 14 до 18 років такі заходи застосовували лише в тому разі, коли було встановлено, що вони діяли "без розуміння того, що діють". Далі були внесені зміни і в Керівні начала з кримінального права про те, що неповнолітні віком до 14 років не підлягають суду та покаранню, до них могли застосовувати лише виховні заходи. Такі ж заходи застосовували до неповнолітніх віком від 14 до 18 років, якщо було визнано, що стосовно них можна обмежитись медико-педагогічним впливом.

Кримінальне законодавство союзних республік, яке на той час уже діяло, дублювало законодавство РРФСР, проте в УРСР стосовно кримінальної відповідальності неповнолітніх були встановлені своєрідні положення, які діяли лише в Україні [5, с. 25]. Так, зокрема, декретом РНК УРСР від 12 червня 1920 р. "Про відповідальність неповнолітніх" було встановлено, що справи про суспільно небезпечні діяння осіб віком до 18 років підлягали веденню комісій про неповнолітніх. Але все ж таки були і винятки із правил. Наприклад, якщо стосовно осіб віком від 14 до 18 років, які обвинувачувались у контрреволюційних злочинах, державній зраді, шпигунстві та злочинах, передбачених у с. 36 п. 1 "Тимчасового положення про народні суди та революційні трибунали", комісією про неповнолітніх визнавалось неможливим обмежитись заходами медико-педагогічного характеру, то такі справи направляли для вирішення в суд. 21 червня 1921 р. були внесені зміни у декрет "Про відповідальність неповнолітніх", якими передбачалась передача справ про відповідальність осіб у віці до 18 років, які обвинувачувались у вчиненні злочинів, у відання комісіям про неповнолітніх. На нашу думку, це були досить суттєві плюси тодішнього законодавства, адже особи, які вчинили злочини у віці до 18 років, практично майже ніколи не відбували покарання у в'язницях, адже рішення виносили комісії з справ неповнолітніх.

Отже, коли неповнолітніх обвинувачували у бандитизмі, і коли комісія про неповнолітніх визнавала стосовно до осіб віком від 17 до 18 років неможливим обмежитись заходами медико-педагогічного впливу, то таких неповнолітніх віддавали до суду [6, с. 195].

У жовтні 1924 р. були прийняті Основи кримінального законодавства СРСР та Союзних республік, які встановлювали лише загальні положення про кримінальну відповідальність неповнолітніх. Зокрема, згідно із С.8, заходи соціального захисту медико-педагогічного характеру обов'язково застосовувались до малолітніх. До неповнолітніх їх мали застосовувати тоді, коли відповідний орган визнавав неможливим застосування заходів соціального захисту судово -виправного характеру. У цьому випадку можна говорити про посилення відповідальності неповнолітніх, оскільки, на відміну від Кримінального кодексу 1922 р., на перше місце Основи ставили питання про застосування до неповнолітніх віком від 14 до 16 років заходів соціального захисту судово -виправного характеру. Основи ввели термін "заходи соціального захисту", який використовувався замість терміна "покарання".

Відповідно до Основ, був прийнятий та введений в дію Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. і Кримінальний кодекс РРФСР, які містили положення, згідно з якими до малолітніх віком до 14 років, що вчинили суспільно небезпечні діяння, обов'язково застосовували заходи медико-педагогічного характеру. До неповнолітніх віком від 14 до 16 років такі заходи застосовувались на розсуд комісії про неповнолітніх.

Кримінальні кодекси УРСР 1927 р. та РРФСР 1926 р. відтворювали наведені вище положення Кримінального кодексу 1922 р. стосовно вікових меж кримінальної відповідальності. Тому на відміну від Кримінального кодексу 1922 р., де вказано, що першим віком, з якого допускалась кримінальна відповідальність, був вік 16 років, Кримінальний кодекс 1926 р. передбачав першим віком 14 років.

У наступний період з'явилося рішення ЦИК і РНК СРСР від 7 квітня 1935 р. "Про засоби боротьби з безпритульністю неповнолітніх", де було вказано, що неповнолітні, починаючи з 12-річного віку, які були звинувачені у вуличних крадіжках, вбивствах, зґвалтуваннях, розбоях, могли бути притягнені до всіх видів кримінальної відповідальності, а також і до найвищої міри покарання-розстрілу [7]. 10 грудня до переліку цих злочинів був добавлений злочин, пов'язаний із залізничним транспортом. Таким чином, дане рішення різко обтяжувало кримінальну відповідальність неповнолітніх. До того ж вперше було дозволено здійснювати розстріл дитини. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 31 січня 1941 р. вік кримінальної відповідальності за всі інші злочини був визначений – 14 років. Основи кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 р., Кримінальний кодекс РРФСР 1960 р., виходячи із загальної тенденції до гуманізації кримінальної політики і з урахуванням потреб підвищення профілактики підліткової злочинності, збільшили вік кримінальної відповідальності. Суб'єктом злочину визнавалися особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Лише за деякі злочини, безпосередньо перераховані в законі, відповідальність встановлювалася з 14-річного віку [8, с. 5].

За часів Другої світової війни 1941–1945 рр. було прийнято низку нормативних актів, згідно з якими кримінальна відповідальність за передбачені в них діяння починалась не з 14, а з 16 років. Це, зокрема, указ Президії Верховної Ради СРСР від 13 лютого 1942 р. "Про мобілізацію на період воєнного часу працездатного міського населення для робіт на виробництві та будівництві", постанова РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 13 квітня 1942 р. "Про порядок мобілізації на сільськогосподарські роботи в колгоспи, радгоспи та МТС працездатного населення міст і сільських місцевостей", указ Президії Верховної Ради СРСР від 15 квітня 1942 р. "Про відповідальність за ухилення від мобілізації на сільськогосподарські роботи чи за самовільне відлучення з вказаних робіт". Постановою РНК СРСР від 15 червня 1943 р. "Про посилення заходів боротьби з дитячою

безпритульністю, бездоглядністю та хуліганством" дозволено закривати справи і відправляти в трудову колонію неповнолітніх віком до 16 років [9, с. 53].

Основи кримінального законодавства Радянського Союзу та Союзних республік, ухвалені Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р., згідно ст. 10 Основ, кримінальній відповідальності підлягали особи, яким до вчинення злочину виповнилось 16 років. За деякі злочини кримінальна відповідальність була встановлена з 14 років, відповідно до Основ, законом від 28 грудня 1960 р. Верховною Радою УРСР був затверджений, а указом Президії Верховної Ради УРСР введений в дію з 1 квітня 1961 р. Кримінальний кодекс України [10].

У Кримінальному кодексі України 2001 року виділено розділ XVI "Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх".

Перелік злочинів, за які неповнолітні притягаються до кримінальної відповідальності з 14 років, значно розширений. Це – умисне вбивство (ст.ст. 115-117 КК України), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України), диверсія (ст. 113 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України), захоплення заручників (ст.ст. 147 і 349 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України), крадіжка (ст. 185, ч. 1 ст.ст. 262, 308 КК України), грабіж (ст.ст. 186, 262, 308 КК України), розбій (ст. 187, ч. 3 ст.ст. 262, 308 КК України), вимагання (ст.ст. 189, 262, 308 КК України), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст.ст. 194 347, 352, 378, ч. 2 і 3 ст. 399 КК України), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ч.ч. 2, 3 ст. 289 КК України), хуліганство (ст. 296 КК України).

Висновки. Отже, в даній статті нам вдалося прослідкувати гносеологічні особливості розвитку інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх в період 1918–2001 років.

Використані джерела:

1. Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх : монографія. Київ : ВД "Дакор", 2018 334 с.
2. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України : монографія. Харків, 2007. 240 с.
3. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія Київ : Атіка, 2004. 240 с.
4. Березовська Н. Л. Покарання, пов'язані з виправно-трудовим впливом, що застосовуються до неповнолітніх [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Березовська Наталя Леонідівна ; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2010.
5. Вінгловська О. І. Імплементація міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2000. 20 с.
6. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України [Текст] : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 192 с.
7. О мерах борьбы с преступностью несовершеннолетних: постановление ЦИК и СНК СССР от 07.04.1935. *СЗ РСФСР*. 1935. № 19. Ст. 155.
8. Дементєв О. М., Копилова О. П., Проблемы возраства уголовной ответственности. Тамбов, Издательство ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. 80 с.

9. Хруслова Л. Застосування кримінального законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності [Текст]. *Вісник прокуратури*. 2007. № 6. С. 52-58.
10. Бурдін В. Правова природа примусових заходів виховного характеру за Кримінальним кодексом України. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 2.

Zhmur Y., Hrican V. The historical path of the institution of juvenile criminal liability.

In this article, the authors highlights the historical aspects of criminal liability and punishment of minors.

The aim of the work is to study the state of development of the institution of criminal liability and punishment of minors. The object of the study is public relations between the state and minors who have committed crimes. The subject of the study is the criminal liability of minors. The authors investigated the historical conditions of the criminal liability of minors since ancient times

Keywords: *criminal liability, punishment, minor.*

УДК 343.139:343.195

Стеценко В. Ю., М'якота В. В.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У СУДІ ПРИСЯЖНИХ

У статті досліджуються проблеми реалізації інституту суду присяжних в Україні. Акцентується увага на перевагах та недоліках даного інституту, проблемах процесуального порядку розгляду та вирішення кримінального провадження у суді присяжних, тенденції удосконалення правового статусу присяжного, а також звертається увага на необхідність проведення судово-правової реформи для створення ефективного чинного законодавства, при якій громадяни України в повній мірі могли б реалізувати своє право на безпосередню участь у здійсненні правосуддя закріплені Конституцією.

Ключові слова: *суд присяжних, правовий статус, правосуддя, колегія, кримінальне провадження.*

У реаліях сьогодення досі ведуться активні дискусії з приводу необхідності впровадження в Україні такого інституту як суд присяжних. Науковцями були наведені досить влучні аргументи щодо важливості даного інституту для збереження демократичних постулатів, а також були зазначені недоліки даної системи, що гальмують її розвиток.

Думки науковців категорично різняться. Дослідження прогресу та недоліків інституту суду присяжних, дає нам можливість визначити проблемні питання та в подальшому допомогти удосконалити дану систему.

Відповідно до Конституції України народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя. У Кримінальному процесуальному кодексі закріплено, що кримінальне провадження може здійснюватися за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних, у суді першої інстанції щодо злочинів, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Суд присяжних досі залишається провідною формою участі народу у здійсненні правосуддя. З кожним роком дана система набирає все більше популярності.

Ступінь дослідження проблеми. Проблеми судового розгляду кримінальних справ у суді присяжних у вітчизняній науці досліджували ряд науковців, саме І. Р. Волоско, А. О. Логвиненко, Р. Грицаєнко, М. Гузела. Вони зуміли проаналізувати та визначити перспективи вдосконалення та проблеми реалізації даного інституту.